

Кошова О. С.

аспірантка,

кафедра політології та міжнародних відносин,

Національний університет «Львівська політехніка»,

вул. Митрополита Андрея, 5, 4-й н. к., кім. 314, м. Львів, 79013, Україна

E-mail: oksana.koshova.asp.2025@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1711-7547>

ВІДТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ ДО КЕРОВАНОГО ПОВЕРНЕННЯ: ЦИРКУЛЯРНА МІГРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕІНТЕГРАЦІЇ В ПОСТКОНФЛІКТНІЙ УКРАЇНІ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентну хвилю вимушеної зовнішньої міграції, що спричинило до появи складного завдання з повернення державою громадян у постконфліктний період на тлі зниження у значній частині з них готовності до одномоментної репатріації та високої невизначеності міграційних намірів. Метою статті є аналіз потенціалу циркулярної міграції як інструменту керованої, поетапної реінтеграції громадян України в постконфліктних умовах на основі компаративного дослідження міжнародного досвіду. Методологічно робота ґрунтується на теоретичному аналізі концепції циркулярної міграції та порівняльному дослідженні трьох кейсів – Польщі, Молдови та Грузії – з урахуванням їх інституційних підходів до управління мобільністю та реінтеграцією. Дослідження показує, що циркулярна міграція може бути ефективною переважно за наявності належних інституційних умов, зокрема добровільності участі, захисту прав мігрантів, можливості повторюваних легальних переміщень та збереження соціальних прав при перетині кордонів. Аналіз польського досвіду дав можливість виявити ризики трансформації усталених циркулярних патернів у тривалу еміграцію в умовах війни; молдовський кейс демонструє можливість економічної реінтеграції через інституціоналізовані програми підтримки підприємництва для репатріантів, але водночас вказує на залежність від грошових переказів; грузинський досвід ілюструє потенціал циркуляції знань і залучення діаспори, але також обмеження через брак операційних механізмів фінансової підтримки. Отримані результати свідчать, що для України циркулярна міграція може бути релевантною не як альтернатива поверненню, а як проміжна стратегія, яка поєднує збереження мобільності з поступовою реінтеграцією за умови узгодження міграційних механізмів із ширшими стратегіями післявоєнного відновлення, розвитку людського капіталу та створення економічних можливостей для потенційних репатріантів.

Ключові слова: циркулярна міграція, тимчасовий захист, кероване повернення, постконфліктне відновлення, реінтеграція.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України призвела до масштабної вимушеної зовнішньої міграції населення нашої держави. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

© Кошова О. С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

(УВКБ ООН), станом на початок 2026 року, 5,8 мільйони українських громадян перебувають за кордоном, отримавши статус тимчасового захисту, мають доступ до ринку праці, освіти та соціальних послуг у державах-реципієнтах (UNHCR, 2026). У міру продовження війни значна частина переміщених осіб адаптувалася до умов життя в країнах, що надали притулок. У дослідженні Gradus Research, проведеному у 2025 році, фіксуються динамічні зміни в настроях українських мігрантів: якщо у 2022 році 75% планували повернутися після закінчення війни, то у 2025 році цей показник знизився до 64%, тоді як 36% схиляються залишитися в країнах перебування (Gradus Research, 2025).

У світлі вищесказаного у постконфліктний період Україна стикнеться з комплексним викликом: демографічні втрати, дефіцит робочої сили та потреба у відновленні економіки роблять повернення громадян критично важливим елементом національного відновлення. Водночас, за оцінками дослідників, зовнішня міграція є одним із найбільш впливових чинників демографічної динаміки сучасної України, тоді як тривала інтеграція сімей за кордоном створює ризик втрати найбільш активних та освічених груп населення, що посилює демографічні виклики для держави (Libanova, 2023). Досвід постконфліктних суспільств засвідчує, що моделі швидкої та одноразової репатріації рідко забезпечують довгострокову реінтеграцію. Дослідження постконфліктного повернення населення свідчать, що фокус має бути на якості повернення, а не на кількісних показниках репатріації, оскільки форсоване повернення асоціюється з ризиком повторної еміграції (Black & Gent, 2006, pp. 24–28).

У цьому контексті актуалізується пошук альтернативних підходів до повернення населення, здатних враховувати рівень інтеграції мігрантів за кордоном, нерівномірність відновлення безпекових і економічних умов в Україні та обмежену спроможність держави до швидкої реінтеграції. Однією з таких моделей є циркулярна міграція, що дозволяє поєднати тимчасову мобільність із поступовим поверненням і збереженням зв'язків з обома державами – походження та перебування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Огляд джерел, використаних у дослідженні, охоплює широкий спектр наукових, аналітичних і політико-документальних матеріалів, що дозволяє комплексно проаналізувати потенціал циркулярної міграції як інструменту постконфліктної реінтеграції. У теоретичному вимірі концепцію циркулярної міграції ґрунтовно розробляють Ж.-П. Кассаріно та П. Вікрасекара, які трактують її як форму керованої транснаціональної мобільності, що залежить від інституційних гарантій, добровільності участі та захисту соціальних прав мігрантів. Їхні праці демонструють, що без належного регулювання циркулярні схеми ризикують перетворитися на інструмент тимчасової експлуатації робочої сили, а не на механізм сталого повернення. Позиції міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації праці, доповнюють цей підхід акцентом на необхідності дотримання міжнародних трудових стандартів у будь-яких тимчасових чи циркулярних програмах. У свою чергу, у документах Європейського Союзу циркулярна міграція розглядається як керована форма мобільності, яка може мати позитивний вплив на розвиток країн походження, але лише за умов якісного інституційного управління.

У літературі з постконфліктної реінтеграції (Black & Gent, 2006) ключовим є поняття «сталого повернення», яке зміщує фокус із кількості репатріантів на довгострокову життєздатність їхнього повернення. Цей підхід є особливо релевантним для України, що підтверджує дослідження Центру Разумкова, вказуючи

на поєднання економічних, соціально-психологічних та інституційних бар'єрів реінтеграції (Razumkov Centre, 2025).

Порівняльні дослідження міграції у Молдові та Грузії (IOM, 2017; Labadze & Tukhashvili, 2013; Bastianon, 2018) демонструють різні моделі організації циркуляції: від економічної реінтеграції через підприємництво (PARE 1+1) до залучення діаспори та «припливу мізків». Водночас автори цих праць виявляють структурні обмеження таких моделей, зокрема залежність від грошових переказів та слабку привабливість циркуляції для освіченої молоді. Окремий блок джерел стосується українсько-польської міграції (Brunarska et al., 2016; Duszczuk & Kaczmarczyk, 2022), які показують, що до 2022 року між Україною та Польщею існувала усталена циркулярна мобільність, однак повномасштабна війна змінила її характер на вимушену гуманітарну міграцію, створивши ризик трансформації тимчасового перебування у постійне осідання.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на поєднанні якісних методів аналізу вторинних джерел, порівняльного аналізу та кейс-стаді для дослідження потенціалу циркулярної міграції як можливого інструменту керованого повернення в постконфліктному контексті України. Метод порівняльного аналізу застосовано для зіставлення трьох кейсів – Молдови, Грузії та українсько-польського міграційного простору – з метою виявлення можливостей і обмежень різних моделей циркулярної мобільності. Порівняння використано не для механічного перенесення чужих моделей, а для критичного осмислення їх релевантності для України. Метод кейс-стаді дав змогу поглиблено розглянути інституційні механізми управління міграцією у кожній країні: програму економічної реінтеграції в Молдові, модель залучення діаспори в Грузії та характер українсько-польської циркулярної мобільності до і після 2022 року.

Дослідження базується на аналізі вторинних джерел: наукових публікацій, звітів міжнародних організацій, національних стратегічних документів та соціологічних даних щодо міграційних намірів українців. Загалом методологія інтегрує теорію циркулярної міграції, підхід сталого повернення та порівняльний аналіз національних практик управління міграцією.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Формулювання цілей статті. Повномасштабна війна проти України спричинила вимушену міграцію, коли за кордоном опинилася насамперед велика кількість жінок і дітей, які отримали статус тимчасового захисту в приймаючих країнах та поступово поглиблюють соціальну, освітню й економічну інтеграцію в державах перебування. У міру затягування війни цей процес інтеграції стає дедалі стійкішим, що може ускладнювати перспективи швидкого та одномоментного повернення. Соціологічні дослідження настроїв українських мігрантів свідчать, що готовність до негайної репатріації зменшується, а частка переміщених осіб схильється до продовження перебування за кордоном або відкладає рішення про повернення. Це актуалізує питання щодо ефективності традиційних моделей швидкої одноразової репатріації як основного інструменту постконфліктного відновлення.

У цьому контексті циркулярна міграція може розглядатися як потенційна альтернатива, здатна поєднати збереження мобільності з поступовим відновленням зв'язків із країною походження та поетапною реінтеграцією. Водночас унікальність українського досвіду (масштаб вимушеного переміщення, його гендерно-вікова структура, тривалість війни та невизначеність безпекових перспектив) не дозволяє механічно перенести моделі інших держав на український контекст.

У зв'язку з цим відкритим залишається питання пошуку таких підходів до керованого повернення, які б спиралися на міжнародний досвід циркулярної мобільності, але водночас враховували специфіку української вимушеної міграції. Зокрема, потребує подальшого осмислення те, які елементи політик циркулярної міграції в інших країнах продемонстрували позитивні результати, а які виявили свої обмеження, і якою мірою ці уроки можуть бути релевантними для української постконфліктної політики.

Метою дослідження є обґрунтування потенціалу циркулярної міграції як інструменту керованого, поетапного повернення громадян України в постконфліктний період на основі порівняльного аналізу міжнародного досвіду (Молдови, Грузії та українсько-польського міграційного простору) та його критичного осмислення з урахуванням специфіки української вимушеної міграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. У науковому дискурсі циркулярна міграція розглядається як форма транснаціональної мобільності, що передбачає повторювані переміщення між країною походження та країною призначення із збереженням соціальних, економічних і правових зв'язків з обома. Ж.-П. Кассаріно визначає циркулярну міграцію як модель, яка дозволяє мігрантам підтримувати професійні, соціальні та правові зв'язки як у країні походження, так і в країні перебування, що відрізняє циркуляцію від класичної еміграції відсутністю остаточного розриву з країною походження (Cassarino, 2008, pp. 9-10). Така модель має потенціал поєднувати адаптацію за кордоном з участю у розвитку країни походження, знижуючи ризики соціальної дезадаптації при поверненні. Проте дослідник підкреслює, що стійкість циркулярних схем залежить від інституційних умов, зокрема від добровільності участі та гарантій прав мігрантів. За відсутності цих умов циркулярні схеми втрачають стійкість і не виконують функції повторюваної мобільності та реінтеграції (Cassarino, 2008, pp. 10–11).

Міжнародні організації також застерігають від ідеалізації циркулярної міграції та наголошують на важливості захисту прав мігрантів у циркулярних схемах. У доповіді Міжнародної організації праці підкреслюється, що циркулярні та тимчасові міграційні програми не повинні існувати поза рамками міжнародних трудових стандартів (Wickramasekara, 2011, pp. 49–52).

У політичних документах Європейського Союзу циркулярна міграція розглядається як керована форма мобільності, що передбачає можливість повторюваних легальних переміщень між країною походження та країною призначення. У повідомленні Європейської Комісії 2007 року циркулярна міграція визначається як така, що організовується у спосіб, який дозволяє певний рівень законної мобільності між двома державами (European Commission, 2007, p. 8). Документ пов'язує розвиток цього підходу з потребами ринку праці держав-членів, а також із потенційними позитивними ефектами міграції для країн походження, зокрема у вигляді передачі навичок і зменшення негативних наслідків відтоку кадрів (European Commission, 2007, p. 2). Водночас Європейська Комісія підкреслює, що циркулярний характер міграції не виникає автоматично і залежить від якості інституційного регулювання. Зокрема, зазначається, що за відсутності належного управління міграція, задумана як тимчасова або повторювана, може легко перетворитися на постійну, що суперечить її первісній меті (European Commission, 2007, p. 8).

У цьому контексті П. Вікрамасекара розглядає циркулярну міграцію як один із можливих інструментів управління міжнародною мобільністю, ефективність якого залежить від конкретних умов реалізації. Він звертає увагу на значення

добровільності участі, можливості зміни роботодавця, тривалості перебування та збереження соціальних прав при переміщенні для забезпечення реальної мобільності мігрантів. За відсутності цих елементів циркулярні схеми можуть обмежувати автономію мігрантів і зводиться переважно до механізмів регулювання доступу до робочої сили (Wickramasekara, 2011, pp. 83–84). Відтак циркулярна міграція постає не як універсальне рішення, а як інституційно чутливий механізм, застосування якого потребує чітких правових і соціальних гарантій (Wickramasekara, 2011, p. 86).

У постконфліктних дослідженнях повернення мігрантів і біженців розглядається не як одноразовий акт репатріації, а як багатовимірний процес реінтеграції у країні походження. У цьому контексті в науковій літературі використовується поняття «сталого повернення», яке акцентує увагу не на кількості повернених осіб, а на здатності повернення бути довготривалим і не супроводжуватися повторною еміграцією. Стале повернення передбачає поєднання економічної життєздатності, доступу до житла й базових послуг, безпекових і правових гарантій, відновлення соціальних зв'язків, а також урахування психологічних наслідків конфлікту та вимушеного переміщення (Black & Gent, 2006, pp. 23–31).

У випадку України ця логіка доповнюється необхідністю врахування травматичного досвіду війни та культурно-ідентичнісних чинників. У дослідженні «Реінтеграція українців: культурно-ідентичнісні та соціально-економічні аспекти повернення» автори ідентифікують три групи бар'єрів для реінтеграції: економічні (знищена інфраструктура, високе безробіття), соціально-психологічні (посттравматичний стресовий розлад, втрата близьких, стигматизація – напруга між тими, хто залишився і тими, хто виїхав) та інституційні (слабкість державних інституцій, корупція, бюрократичні бар'єри). Автори наголошують на необхідності культурно-чутливого підходу, що враховує травматичний досвід війни та унікальність кожної траєкторії повернення (Razumkov Centre, 2025, p. 67).

У пошуку практичних моделей, здатних поєднати мобільність із збереженням зв'язків з країною походження, особливу аналітичну цінність має досвід держав, де циркулярні міграційні патерни українців сформувалися ще до 2022 року. До прикладу, з початку 1990-х років між Україною та Польщею сформувався специфічний міграційний простір, у межах якого переважали короткострокові та багаторазові переміщення, а не остаточне переселення. Українська міграція до Польщі характеризувалась як «локальна мобільність», що поєднувала географічну близькість, відносно низькі ризики поїздок, розвиток міграційних мереж і збереження тісних соціальних зв'язків із країною походження (Brunarska et al., 2016, pp. 117–118). Хоча міграційна модель передбачала переважно циркулярний характер переміщень, проте спостерігалось поступове формування ознак осідання серед окремих категорій мігрантів (Brunarska et al., 2016, pp. 125–126).

Після початку повномасштабної війни в Україні Польща стала однією з ключових країн прийому українців, що зумовило якісний зсув у характері мобільності – від переважно трудової циркуляції до вимушеного гуманітарного переміщення. Кількість воєнних біженців, які перебували в Польщі наприкінці квітня 2022 року, можна оцінити в 1,4–1,55 мільйона осіб (Duszczuk & Kaczmarczyk, 2022), що істотно змінило умови функціонування раніше сформованих сезонних і короткострокових міграційних патернів. Водночас попередньо наявні канали трудової та циркулярної міграції виконали роль інституційної та соціальної інфраструктури швидкого реагування, полегшивши первинне розміщення, доступ до ринку праці та повсякденну

адаптацію переміщених осіб (Duszczuk & Kaczmarczyk, 2022). Проте за сценарію тривалої війни виникає ризик, що еміграція з тимчасового прихистку стане постійною за відсутності умов для повернення в Україну.

Молдова запровадила інституціоналізовану програму підтримки економічної реінтеграції мігрантів PARE 1+1 (Програма залучення грошових переказів у економіку), яка опосередковано сприяє циркуляції та заохочує повернення. Програма базується на принципі співфінансування, за яким держава надає грантову підтримку для започаткування або розвитку бізнесу мігрантами, доповнюючи їхні власні заощадження (International Organization for Migration [IOM], 2017, p. 67).

У 2015 році в рамках програми було підписано 77 контрактів безповоротного фінансування на загальну суму інвестицій 14,9 млн молдовських леїв (MDL), з яких грантова підтримка становила 7,6 млн, що склало половину від загальної обсягу інвестицій (IOM, 2017, p. 67), що дозволяє інтерпретувати програму як орієнтовану на підтримку малих підприємницьких ініціатив.

Інституційна архітектура підтримки циркулярних мігрантів у Молдові характеризується поєднанням спеціалізованих виконавчих структур і стратегічного державного планування. Ключову роль у реалізації програми PARE 1+1 відіграє Організація з розвитку сектору малих і середніх підприємств Молдови (ODIMM), яка забезпечує комплексний супровід учасників програми, включаючи безкоштовне бізнес-консультування на різних етапах започаткування підприємства, проведення навчальних заходів з основ підприємницької діяльності, а також подальший моніторинг створених бізнесів (IOM, 2017, p. 67).

Подальший розвиток цього підходу закріплено у Національній стратегії з міграції та азили Молдови на 2026–2030 роки, затвердженій урядом у 2025 році (Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, 2025). Документ підтверджує спадковість державної політики у сфері управління міграцією та визначає підтримку циркулярних мігрантів як один із пріоритетних напрямів. Стратегічні цілі програми зосереджені на посиленні захисту прав мігрантів через міжнародну та двосторонню співпрацю, спрощенні доступу до державних послуг шляхом цифровізації адміністративних процедур, а також забезпеченні рівних можливостей для повернених мігрантів, зокрема через протидію дискримінації на ринку праці (Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, 2025). Стратегічний документ підтверджує, що циркулярна міграція залишається одним із ключових міграційних патернів для трудових мігрантів Молдови та потребує безперервної інституційної підтримки з боку держави (Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, 2025).

Водночас молдовський досвід демонструє й обмеження такої моделі. Економіка країни суттєво залежить від грошових переказів мігрантів. У 2010-2015 роках грошові перекази з-за кордону становили половину наявних доходів домогосподарств-отримувачів (частка залежала від отриманих сум), а у 2015 році цей показник сягнув 56,7% (IOM, 2017, p. 46). Така залежність робить економіку вразливою до змін міграційної політики або економічних криз в країнах призначення. Ситуацію ускладнює той факт, що понад 300 тисяч осіб працездатного віку перебували за кордоном як трудові мігранти (IOM, 2017, p. 23). Таке масштабне вилучення працездатного населення послаблює людський капітал країни та створює серйозні виклики для довгострокового соціально-економічного розвитку. Крім того, дослідження міграційних аспірацій молоді в Молдові вказують на потенційну напругу між моделями короткострокової циркулярної мобільності та довгостроковими

міграційними намірами освіченої молоді. Зокрема, аналіз орієнтацій студентів і випускників університетів свідчить про переважання прагнень до стабільної зайнятості та професійної реалізації за кордоном, що може обмежувати привабливість циркулярних траєкторій для цієї групи (Bastianon, 2018, pp. 114–115). У поєднанні з високою залежністю економіки від трудової міграції це створює довгостроковий виклик для політики циркуляції, оскільки орієнтація освіченої молоді на постійну міграцію може знижувати реінтеграційний потенціал таких програм.

Грузія розробила модель залучення діаспори, яка, на відміну від молдовського акценту на масовій підтримці малого підприємництва, зосереджена на циркуляції знань і професійних навичок як ключового ресурсу розвитку. Після Революції троянд (2003) та лібералізаційних реформ якісно змінився характер міграції: якщо в період 1995–2003 років домінувала постійна трудова еміграція, то з 2004 року зростає роль повторюваної мобільності, зокрема серед молодих людей, які виїжджають за кордон для отримання освіти та повертаються для зайняття провідних посад в уряді, приватному секторі та філіях міжнародних організацій (Labadze & Tukhashvili, 2013, pp. 6–7). Емпіричні дослідження фіксують специфічний феномен «припливу мізків» (brain gain): переважна більшість вищого та середнього керівництва уряду, бізнесу та неурядових організацій пройшли період еміграції або навчання в ЄС та США (Labadze & Tukhashvili, 2013, pp. 8–9). Досвід життя та роботи на Заході став потужним джерелом культурних та соціальних змін, сприяючи викоріненню корупції та створенню культури прозорості (Labadze & Tukhashvili, 2013, p. 9).

Міграційна стратегія Грузії на 2021–2030 роки визначає діаспору як один із ключових елементів принципу «міграція та розвиток», наголошуючи на необхідності залучення інтелектуального ресурсу грузинських співвітчизників, зайнятих у провідних міжнародних університетах і дослідницьких центрах (State Commission on Migration Issues of Georgia, 2020, pp. 36–37). Важливим інструментом підтримки зв'язків є Програма заохочення діаспорних ініціатив Міністерства закордонних справ та веб-портал діаспори <http://gda.ge/>, який надає доступ до інформації про державні послуги, бізнес-можливості, освіту та інвестиції (State Commission on Migration Issues of Georgia, 2020, pp. 36–38). Стратегічний документ також передбачає створення уніфікованої інформаційної бази даних грузинської діаспори для покращення комунікації та залучення до тематичних проєктів (State Commission on Migration Issues of Georgia, 2020, p. 37).

Водночас грузинська модель демонструє обмеження такого підходу. Попри стратегічну орієнтованість на залучення висококваліфікованих фахівців та визначення діаспори як елемента принципу «міграція та розвиток» (State Commission on Migration Issues of Georgia, 2020, pp. 36–38), Міграційна стратегія не деталізує конкретні програми короткострокового повернення або механізми фінансової підтримки циркулярних мігрантів, що відрізняє її від більш операціоналізованої молдовської програми PARE 1+1. Це вказує на різницю між стратегічним визнанням потенціалу діаспори та практичною інституціоналізацією циркулярної міграції як керованого процесу.

Крістіна Діана Бастіанон у своєму дослідженні міграційних аспірацій молоді в Грузії та Молдові виявляє спільну проблему: еміграційні наміри зростають насамперед серед освічених груп населення (Bastianon, 2018, pp. 114–115). Молоді люди з вищою освітою значно частіше орієнтуються на постійну еміграцію як стратегію довгострокової соціально-економічної мобільності (Bastianon, 2018, p. 118). Ці дані дозволяють припустити, що політика циркулярної міграції може виявитися не-

достатньо привабливою для найбільш освічених груп населення в контекстах, де структурні економічні умови не забезпечують достатніх стимулів для повернення.

Розглянуті кейси демонструють різні інституційні логіки організації циркулярної міграції – від трудової локальної мобільності та спрощеного доступу до ринку праці, через економічну реінтеграцію мігрантів за допомогою підприємницьких програм, до стратегічного залучення діаспори як джерела знань і професійних навичок. Попри відмінності у масштабах, інструментах і цільових групах, ці моделі поєднує спроба інституціоналізувати повторювану мобільність як альтернативу як масовій еміграції, так і одноразовому поверненню. Для систематизації ключових характеристик, механізмів реалізації та структурних обмежень кожної з моделей у Таблиці 1 подано порівняльну характеристику підходів Молдови та Грузії до управління циркулярною міграцією.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика моделей циркулярної міграції
Молдови та Грузії**

Характеристика	Молдова	Грузія
1	2	3
Домінантний тип циркуляції	Трудова міграція з акцентом на економічну реінтеграцію через підприємництво	Циркуляція знань і професійних навичок («brain gain»); освітня міграція з поверненням для професійної реалізації
Масштаб міграції	Близько 300 тис. циркулярних трудових мігрантів працездатного віку (2015)	8–11% населення – трудові мігранти (2011)
Цільові групи	Трудові мігранти-підприємці; повернені мігранти з підприємницькими намірами	Висококваліфіковані фахівці (вчені, IT-спеціалісти); освічена молодь після навчання за кордоном
Ключові інструменти/політики	Програма PARE 1+1 – грантове співфінансування бізнесу (державна доповнює заощадження 1:1) ODIMM – бізнес-консультації, навчання, моніторинг Національна стратегія міграції 2026–2030	Партнерство мобільності з ЄС (2011) Програма заохочення діаспорних ініціатив МЗС Веб-портал діаспори http://gda.ge/ Міграційна стратегія 2021–2030
Підтверджені ефекти	- Високий рівень життєздатності бізнесів, створених у рамках PARE 1+1; - Зменшення бідності через грошові перекази; - Формування підприємницької культури	- Серед керівництва уряду, бізнесу та НУО – повернені мігранти з іноземною освітою; - Викорінення корупції через залучення досвіду країн Заходу; - Зменшення бідності, формування соціального капіталу
Обмеження/ризиків моделі	Критична залежність економіки від грошових переказів (вразливість до криз); Масштабне вилучення працездатного населення; Освічена молодь орієнтується на постійну міграцію, а не циркуляцію	Декларативність стратегії без конкретних програм фінансової підтримки; Грошові перекази не стимулюють продуктивні інвестиції; Освічена молодь прагне постійної еміграції

Продовження таблиці 1

1	2	3
Уроки для України	<p>Позитивні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Конкретна програма з чіткими критеріями (PARE 1+1); - Співфінансування знижує ризики для держави. <p>Застереження:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ризик надмірної залежності від грошових переказів; - Потреба у диференціації – програма ефективна для підприємців, але не охоплює інші категорії мігрантів. 	<p>Позитивні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Фокус на висококваліфікованих кадрах для модернізації держави; - «Притік мізків» (Brain gain) як стратегічна мета; - Міжнародні угоди (ЄС) для легалізації мобільності. <p>Застереження:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Без фінансової підтримки стратегія залишається декларативною; - Потреба в операціоналізації програм.

Примітка. Джерела даних: Молдова (IOM, 2017; Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, 2025; Bastianon, 2018); Грузія (Labadze & Tukhashvili, 2013; State Commission on Migration Issues of Georgia, 2020; Bastianon, 2018).

Важливо зазначити, що польський досвід українсько-польської міграції, хоча і демонструє потенціал циркулярної мобільності за умов географічної близькості (Brunarska et al., 2016, pp. 117–118), не може розглядатися як модель для України, оскільки Польща виступає країною призначення, а не походження. Водночас польський кейс виявляє потенційний ризик трансформації усталених циркулярних патернів у постійне переселення за умов тривалого конфлікту та відсутності економічних стимулів для повернення (Duszczuk & Kaczmarczyk, 2022).

Український міграційний кейс суттєво відрізняється від моделей циркулярної міграції, реалізованих у Молдові та Грузії, за низкою фундаментальних параметрів, що обмежують можливість їх прямого перенесення без адаптації. Насамперед ідеться про безпрецедентний масштаб переміщення населення – майже шість мільйонів громадян України у різних країнах (UNHCR, 2026). Жодна з проаналізованих моделей циркулярної міграції не впроваджувалася в умовах міграційних потоків такого масштабу, що створює якісно інші виклики для інституційного управління поверненням.

Другим принциповим чинником є природа міграції. Українська зовнішня міграція після 2022 року має характер примусового переміщення, спричиненого збройною агресією, тоді як у Молдові та Грузії домінувала добровільна економічна мобільність. Це зумовлює відмінності не лише у правовому статусі мігрантів – режим тимчасового захисту проти трудових віз і дозволів на роботу чи освіту, – але й у соціально-психологічному вимірі повернення. Як зазначається у дослідженнях реінтеграції українців, досвід війни, вимушеного виїзду, втрати житла та розриву соціальних зв'язків формує специфічний контекст травматизації, який має враховуватися при розробці політик повернення та реінтеграції (Razumkov Centre, 2025, pp. 22–28, 40, 67).

Третім визначальним параметром є висока невизначеність щодо перспектив повернення. Емпіричні дослідження фіксують значну частку українців за кордоном, які не мають чітко сформованих короткострокових планів щодо ре-

патріації або відкладають рішення про повернення, що зумовлено поєднанням безпекових, економічних та сімейних чинників (Gradus Research, 2025). Подібні результати отримано у спільному дослідженні Migration Policy Institute Europe та Міжнародної організації з міграції, де показано, що рішення про повернення є багатофакторним і формується насамперед під впливом безпекових умов у країні походження, а також економічних перспектив, зокрема суттєвої різниці в рівнях заробітної плати між Україною та країнами ЄС, та освітніх траєкторій дітей, які значна частка батьків не готова переривати (Sohst et al., 2025, pp. 22–28). За таких умов невизначеності повернення потребує поетапних і гнучких моделей керованої мобільності, серед яких циркулярна міграція набуває особливої релевантності.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Аналіз теоретичних підходів до постконфліктної реінтеграції та емпіричних даних про наміри українських мігрантів свідчить про те, що в умовах затяжної війни та масштабної вимушеної міграції традиційні підходи швидкої одноразової репатріації виявляються недостатніми для забезпечення довгострокової реінтеграції. Як показують дослідження постконфліктних суспільств та специфіка українського контексту, форсоване повернення за відсутності належних безпекових, економічних і соціальних передумов може призводити до повторної еміграції. У цьому контексті циркулярна міграція, розглянута через призму молдовського та грузинського досвіду, постає не як універсальне рішення, а як потенційно ефективний інструмент керованого, поетапного та добровільного повернення, здатний поєднати збереження мобільності з поступовою реінтеграцією.

Теоретичний огляд концепції циркулярної міграції показав, що її ефективність безпосередньо залежить від інституційних умов реалізації. Добровільність участі, захист прав мігрантів, портативність соціальних прав, можливість повторюваних легальних переміщень і доступ до ринку праці є важливими передумовами стійкості циркулярних схем. За їх відсутності циркулярна міграція може втрачати значну частину реінтеграційного потенціалу.

Компаративний аналіз досвіду Польщі, Молдови та Грузії дозволив виявити різні інституційні логіки організації циркулярної міграції. Польський досвід демонструє, що географічна та культурна близькість у поєднанні зі спрощеним доступом до ринку праці здатні підтримувати інтенсивну повторювану мобільність, однак за умов тривалого конфлікту в країні походження навіть усталені циркулярні патерни можуть трансформуватися в постійне переселення. Молдовський кейс ілюструє можливості економічної реінтеграції через інституціоналізовані програми підтримки підприємництва репатріантів, водночас виявляючи ризики надмірної залежності від грошових переказів і обмежену привабливість циркуляції для освіченої молоді. Грузинська модель орієнтована на залучення діаспори та циркуляцію знань, але водночас характеризується недостатньою операціоналізацією конкретних механізмів короткострокового повернення та фінансової підтримки.

Порівняння цих моделей засвідчує, що циркулярна міграція найбільш імовірно може функціонувати як стабільний механізм повторюваної мобільності за поєднання трьох ключових умов: інституційної доступності повторних переміщень, економічної доцільності повернення та диференціації інструментів залежно від профілю мігрантів. Водночас усі розглянуті кейси виявляють спільне структурне

обмеження – неспроможність циркулярних механізмів самих по собі утримувати найбільш освічені групи населення без створення конкурентних можливостей для професійної реалізації в країні походження.

Український контекст істотно відрізняється від розглянутих моделей за масштабами, природою та соціально-психологічними наслідками міграції. Примусовий характер переміщення, травматичний досвід війни, висока невизначеність щодо перспектив безпеки та значна частка мігрантів із невизначеними намірами повернення посилюють потребу в адаптації будь-яких інструментів циркуляції до постконфліктної реальності. У цьому сенсі циркулярна міграція може розглядатися не як альтернатива поверненню, радше як проміжна стратегія, що дозволяє уникнути як передчасної репатріації, так і остаточного закріплення за кордоном. Отже, результати аналізу свідчать, що поєднання циркулярних механізмів із ширшими стратегіями безпекового та соціально-економічного відновлення може підвищити шанси на успішну реінтеграцію повернених громадян і зменшити ризики втрати людського потенціалу.

У подальших дослідженнях важливо краще зрозуміти, які групи українських вимушених мігрантів найбільш відкриті до циркулярної мобільності і чому, зокрема з огляду на сімейні обставини, освіту та регіон походження. Також варто проаналізувати, як такі механізми можна закріпити в угодах України з приймаючими країнами та як вони пов'язані з ширшими стратегіями післявоєнного відновлення.

References [Список використаної літератури]

- Bastianon, C. D. (2018). Youth migration aspirations in Georgia and Moldova. *Migration Letters*, 16(1), 105–121. URL: https://www.researchgate.net/publication/330569766_Youth_Migration_Aspirations_in_Georgia_and_Moldova [in English]. [Bastianon C. D. (Youth migration aspirations in Georgia and Moldova. *Migration Letters*. 2018. Vol. 16, Is. 1. Pp. 105–121. URL: https://www.researchgate.net/publication/330569766_Youth_Migration_Aspirations_in_Georgia_and_Moldova (дата звернення: 12.02.2025)]
- Black, R., & Gent, S. (2006). Sustainable return in post-conflict contexts. *International Migration*, 43, 15–38. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2006.00370.x> [in English]. [Black R., Gent S. Sustainable return in post-conflict contexts. *International Migration*. 2006. Vol. 43. Pp. 15–38. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2006.00370.x>]
- Brunarska, Z., Kindler, M., Szulecka, M., & Toruńczyk-Ruiz, S. (2016). Ukrainian migration to Poland: A “local” mobility? In O. Fedyuk & M. Kindler (Eds.), *Ukrainian migration to the European Union* (pp. 115–131). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-41776-9> [in English]. [Brunarska Z., Kindler M., Szulecka M., Toruńczyk-Ruiz S. Ukrainian migration to Poland: A “local” mobility? *Ukrainian migration to the European Union* / за ред. О. Fedyuk, М. Kindler. Cham : Springer, 2016. С. 115–131. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-41776-9>]
- Cassarino, J.-P. (2008). *Patterns of circular migration in the Euro-Mediterranean area: Implications for policy-making*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/df590945-eafc-53ef-837c-15e17a79f8ac/content> [in English]. [Cassarino J.-P. Patterns of circular migration in the Euro-Mediterranean area: implications for policy-making. Florence : European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2008. URL: <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/df590945-eafc-53ef-837c-15e17a79f8ac/content> (дата звернення: 12.02.2025)]
- Duszczek, M., & Kaczmarczyk, P. (2022). The war in Ukraine and migration to Poland: Outlook and challenges. *Intereconomics*, 57(3), 164–170. <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html> [in English]. [Duszczek M., Kaczmarczyk P. The war in Ukraine and migration to Poland: Outlook and challenges. *Intereconomics*. 2022. Vol. 57, Is. 3. Pp. 164–170. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html> (дата звернення: 12.02.2025)]
- European Commission. (2007). *On circular migration and mobility partnerships between the European Union and third countries* (COM(2007) 248 final). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0248:FIN:EN:PDF> [in English]. [European Commission. On circular migration and

- mobility partnerships between the European Union and third countries (COM(2007) 248 final). Brussels, 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0248:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 12.02.2025)]
- Gradus Research. (2025). *Return or stay? How sentiments of Ukrainian migrants in the EU are changing*. Kyiv. [in Ukrainian]. [Повертатися чи залишатися? Як змінюються настрої українських мігрантів у ЄС. Київ, 2025. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/return-or-stay-how-ukrainian-migrants-sentiments-in-the-eu-are-changing/> (дата звернення: 15.12.2025)]
- International Organization for Migration. (2017). *Extended migration profile of the Republic of Moldova 2010–2015: Overview of migration trends for the period 2005–2015*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/emp_moldova_2010_2015.pdf [in English]. [International Organization for Migration. Extended migration profile of the Republic of Moldova 2010–2015: overview of migration trends for the period 2005–2015. Geneva : International Organization for Migration, 2017. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/emp_moldova_2010_2015.pdf (дата звернення: 15.12.2025)]
- Labadze, L., & Tukhashvili, M. (2013). *Costs and benefits of labour mobility between the EU and the Eastern Partnership Partner Countries: Country report: Georgia*. Warsaw: CASE – Center for Social and Economic Research. <https://www.researchgate.net/publication/292962235> [in English]. [Labadze L., Tukhashvili M. *Costs and benefits of labour mobility between the EU and the Eastern Partnership Partner Countries: Country report: Georgia*. Warsaw : CASE – Center for Social and Economic Research, 2013. URL: <https://www.researchgate.net/publication/292962235> (дата звернення: 16.12.2025)]
- Libanova, E. M. (2023, June 26). *Dramatic mortality and emigration of the most educated: Demographic risks for Ukraine caused by the war*. RFI. <https://www.rfi.fr/uk/ukraine/20230626-драматична-смертність-і-еміграція-найрозумніших-демографічні-ризики-для-україни-через-війну> [in Ukrainian]. [Лібанова Е. М. *Dramatic mortality and emigration of the most educated: demographic risks for Ukraine caused by the war*. RFI. 26 червня 2023. URL: <https://www.rfi.fr/uk/ukraine/20230626-драматична-смертність-і-еміграція-найрозумніших-демографічні-ризики-для-україни-через-війну> (дата звернення: 15.12.2025)]
- Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova. (2025, October 8). *Greater security, simpler services, and equal opportunities for all: The national program on migration and asylum for 2026–2030 has been approved*. <https://mai.gov.md/en/node/9918> [in English]. Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova. Greater security, simpler services, and equal opportunities for all: the National Program on Migration and Asylum for 2026–2030 has been approved. 8 October 2025. URL: <https://mai.gov.md/en/node/9918> (дата звернення: 15.12.2025)]
- Razumkov Centre. (2025). *Reintegration of Ukrainians: Cultural-identity and socio-economic aspects of return* [In Ukrainian]. Razumkov Centre. https://razumkov.org.ua/images/2025/12/17/2025_REINTEGRATION_OF_UKRAINIANS.pdf [in Ukrainian]. Реінтеграція українців: культурно-ідентичні та соціально-економічні аспекти повернення : аналітична доповідь. Київ : Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, 2025. URL: https://razumkov.org.ua/images/2025/12/17/2025_REINTEGRATION_OF_UKRAINIANS.pdf (дата звернення: 18.12.2025).
- Sohst, R., Tirado, T., Salgado, L., & Slootjes, J. (2025). *Exploring refugees' intentions to return to Ukraine: Data insights and policy responses*. Migration Policy Institute Europe & International Organization for Migration. https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/mpie-iom_ukraine-return-intentions-2024-final.pdf [in English]. [Sohst R., Tirado T., Salgado L., Slootjes J. *Exploring refugees' intentions to return to Ukraine: data insights and policy responses*. Brussels ; Geneva : Migration Policy Institute Europe ; International Organization for Migration, 2025. URL: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/mpie-iom_ukraine-return-intentions-2024-final.pdf (дата звернення: 28.12.2025)]
- State Commission on Migration Issues of Georgia. (2020). *Migration Strategy of Georgia 2021–2030*. Tbilisi. <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/116086/GEO-116086.pdf> [in English]. [State Commission on Migration Issues of Georgia. (2020). *Migration Strategy of Georgia 2021–2030*. Tbilisi. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/116086/GEO-116086.pdf> (дата звернення: 28.12.2025)]
- UNHCR. (2026). United Nations High Commissioner for Refugees. (2026). *Ukraine refugee situation*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [in English]. [United Nations High Commissioner for Refugees. Ukraine refugee situation. 2026. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 28.12.2025)]
- Wickramasekara, P. (2011). *Circular migration: A triple win or a dead end?* (Discussion Paper No. 15). ILO Global Union Research Network. https://emnbelgium.be/sites/default/files/publications/ilo_-_circularmigration_-_discussionpaper_-_2011_-_en.pdf [in English]. [Wickramasekara P. *Circular migration: a triple win or a dead end?* (Discussion Paper ; No. 15). Geneva : ILO Global Union Research Network, 2011. URL: https://emnbelgium.be/sites/default/files/publications/ilo_-_circularmigration_-_discussionpaper_-_2011_-_en.pdf (дата звернення: 28.12.2025)]

Koshova O. S.

Department of Political Science and International Relations

Institute of Humanities and Social Sciences

Lviv Polytechnic National University

Metropolitan Andrey Str., 5, Academic Building 4, Room 314, Lviv, 79013, Ukraine

FROM TEMPORARY PROTECTION TO MANAGED RETURN: CIRCULAR MIGRATION AS AN INSTRUMENT OF REINTEGRATION IN POST-CONFLICT UKRAINE

Summary

The full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine has triggered an unprecedented wave of forced external migration, placing the state before the complex task of organizing the return of its citizens in the post-conflict period amid declining readiness for one-time repatriation and high uncertainty regarding migration intentions. The article aims to analyze the potential of circular migration as an instrument of managed, phased reintegration of Ukrainian citizens in post-conflict conditions based on a comparative study of international experience. Methodologically, the study is grounded in a theoretical analysis of the concept of circular migration and a comparative examination of three cases – Poland, Moldova, and Georgia – taking into account their institutional approaches to managing mobility and reintegration.

The research demonstrates that circular migration can be effective primarily under appropriate institutional conditions, including voluntary participation, protection of migrants' rights, the possibility of repeated legal movements, and the preservation of social rights when crossing borders. The analysis of the Polish experience reveals risks of transforming established circular patterns into long-term emigration under wartime conditions; the Moldovan case illustrates the possibilities of economic reintegration through institutionalized entrepreneurship support programs for returnees, while also exposing dependence on remittances; the Georgian experience highlights the potential of knowledge circulation and diaspora engagement but also shows limitations due to the lack of operational mechanisms for financial support.

The findings suggest that for Ukraine, circular migration may be relevant not as an alternative to return but as an intermediate strategy that combines the preservation of mobility with gradual reintegration, provided that migration mechanisms are aligned with broader strategies of post-war recovery, human capital development, and the creation of economic opportunities.

Key words: circular migration, temporary protection, managed return, post-conflict recovery, reintegration.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026